

УДК 070–043.86(477)“20”

Тенденції розвитку журналістики на сучасному етапі

Микола ТИМОШИК

д-р філол. н., проф.

Київський національний
університет культури
і мистецтввул. Коновальця, 36
01133, Київ, Україна

nkin@ukr.net

ORCID 0000-0002-7011-3022

© Тимошик М., 2024

У статті зроблено спробу вперше всебічно вивчити сучасні тенденції розвитку української журналістики в контексті світової.

Автор фокусує увагу на сутнісних тенденціях всередині системи ЗМІ: зміни технології виготовлення журналістського продукту, еволюцію функцій журналістики та структурні переформатування двох головних складників цієї системи — мережевої та друкованої.

Зміни в технології журналістикотворення досліджуються не лише в контексті набору позитивних якостей цифрових технологій, а й низки породжених цим явищем серйозних викликів, до яких новітня журналістика виявилася не готовою. Йдеться про труднощі ідентифікації фальшивих новин, виявлення плагіатора чи автор-брехуна, підробку та клонування сайтів, внесення в контент змін, до яких автор чи редакція не були причетними. Також про розробку правових механізмів щодо відповідальності порушників стандартів журналістики.

Нове про еволюцію функцій журналістики: популярна нині у світовій журналістиці функція сторожового пса, на думку автора, вперше була обґрунтована не після Другої світової війни німецькими й швейцарськими дослідниками, а в 1897 р. Іваном Франком. Новочасні українські ЗМІ від недавнього часу вже не формують громадську думку, а виражають її.

З'ясується характер та масштаби змін, що відбуваються в медійній галузі. Ці зміни викликані втіленням реальних кроків держави на шляху до набуття членства в Євросоюзі й НАТО.

Структурному й ідеологічному переформатуванню пострадянських медіа в Україні слугувало прийняття парламентом трьох важливих законів: про суспільне мовлення, про роздержавлення преси та про медіа.

Рішення Ради національної безпеки й оборони про заборону низки олігархічних каналів, з'ява телемарафону «Єдині новини», стрімке падіння його рейтингу, рекомендація Єврокомісії про необхідність відновити незалежний медіаландшафт, тривожні тенденції крайового й місцевого мовлення — головна проблематика цього підрозділу.

Одна з визначальних тенденцій газетно-журнальної журналістики — руйнування моделі комуно-більшовицької структури преси за територіально-адміністративною вертикаллю.

Ключові слова: тенденції журналістики, технологія виготовлення медіапродукту, функції журналістики, структура ЗМІ, система ЗМІ, цифровізація журналістики, суспільний мовник, закон про медіа, місцева преса.

JOURNALISM DEVELOPMENT TENDENCIES AT THE PRESENT STAGE

Mykola TYMOSHYK

Doctor of Philology, Professor
Kyiv National University of Culture and Arts
36, Ye. Konovaltsia St., 01133, Kyiv, Ukraine
nkin@ukr.net
ORCID 0000-0002-7011-3022

For the first time, the article attempts to comprehensively study the current trends in Ukrainian journalism development in the global context.

The author focuses on the essential trends within the media system: changes in the technology of creating journalistic products, the evolution of journalism functions and structural reformatting of the two main components of this system — online and print.

Changes in the technology of journalism production are studied not only in the context of a set of positive qualities of digital technologies, but also several serious challenges that this phenomenon has generated, for which modern journalism has not been ready. This includes the difficulty of identifying fake news, detecting a plagiarist or a lying author, faking and cloning websites, and making changes to content that the author or editorial staff were not involved in. Also, about the development of legal mechanisms regarding the responsibility of journalism standards violators.

New information about journalism's functions evolution: the watchdog function, which is now popular in world journalism, was first substantiated by Ivan Franko in 1897, not after the Second World War by German and Swiss researchers. The modern Ukrainian media no longer form public opinion, but express it.

The nature and scale of the changes taking place in the media industry are being explored. These changes are caused by the implementation of real steps of the state on the way to becoming a member of the European Union and NATO.

The structural and ideological reformatting of the post-Soviet media in Ukraine was facilitated by the adoption of three important laws by the parliament: on public broadcasting, denationalisation of the press, and the media.

One of the defining trends in newspaper and magazine journalism is the destruction of the Communist-Bolshevik press structure model based on the territorial and administrative vertical: republican — regional — district — multi-circulation — wall press.

This refers to the phenomenon of Ukrainian district newspapers. Administrative reform has led to the district's consolidation. However, most of the old district newspapers continue to be published either as organs of the enlarged districts or as organs of new communities. This segment is further diversified by online information portals of the newly formed communities.

Keywords: *journalism trends, media product production technology, journalism functions, mass media structure, mass media system, digitization of journalism, public broadcaster, media law, local press.*

Постановка проблеми

Ключовими в цій статті є поняття *тенденції* та *сучасні (новітні, теперішні) тенденції* журналістики. На тлумаченні терміна *тенденція* як напряму розвитку чогось конкретного немає потреби застановлятися. А от щодо означення *сучасності*, то варто окреслити її часові межі.

В історіографії ці межі й досі дискусійні. Донедавна прийнято було вважати, що це історична епоха світової цивілізації від 1914 року. Деякі дослідники пропонують не прив'язуватися до конкретної дати, а позначати визначальні властивості духу епохи, в якій живемо, такими термінами, як індустріальне, постіндустріальне, постмодерне суспільство.

Натомість у цій статті поняття «сучасні тенденції журналістики» стосуватимуться того *часового відтинку суспільних змін, що відбуваються на очах одного покоління*, — від пори його дитинства, дорослішання та активного втілення своїх намірів, професійних навичок і вмій у пору громадсько-корисної праці.

Разучі зміни в поступі людської спільноти (втім, скоріше технологічного, а не сутнісного значення) чи не найбільш помітні в журналістиці як одній із форм суспільно-політичної діяльності зі збирання, обробки, редакційної підготовки та системному поширенню через ЗМІ актуальної соціальної інформації.

Серед журналістикознавців на Заході спостерігаються різні підходи до систематизації численних характеристик цих змін.

Здебільше увага дослідників концентрується довкола проблем, пов'язаних із карколомними змінами в технології виготовлення й поширення журналістського продукту та такими ж змінами в системоутворювальному сегменті ЗМІ. Тут головні тенденції характеризуються чотирма поняттями:

- цифровізація (або діджиталізація);
- комерціалізація;
- монополізація;
- регіоналізація.

Низка інших учених, до яких належить і автор цих рядків, вбачає в головних тенденціях розвитку журналістики передусім спонукані здобутками технічної революції нові організаційно-творчі аспекти в діяльності й редакцій у цілому, й журналістів зокрема

Цілком очевидно, що механічно накладати будь-які схеми чи напрацювання зарубіжних колег на практику діяльності окремо взятої національної журналістики ніяк не можна. Бо тут важливе достеменне знання низки умов, за яких така журналістика розвивається. Йдеться передусім про тип суспільно-політичної формації конкретного суспільства, рівень його демократичних інституцій, історичний, законодавчий контексти, зрештою, економічні, освітні, культурні особливості нації.

Враховуючи вище викладені аргументи, аналіз новітніх тенденцій розвитку української журналістики в контексті світових автор здійснюватиме за такими чотирма аспектами:

- технологічному;
- функціональному;
- структурному;
- редакційно-творчому.

Змістове наповнення кожного з них у цій статті буде розглянуто детальніше.

Завдання статті:

- з'ясувати зміни, які відбуваються в технології виготовлення журналістського продукту;
- виокремити характерні тенденції щодо генези головних функцій журналістики;
- окреслити структурні зміни в мережевій та друкованій журналістиці за умов суцільної цифровізації редакційних процесів.

Стан розробки проблеми

Вищезазначена тема — складна й всеосяжна. Для її вивчення все ще недостатньо наявних в інформаційному просторі первинних, польових, досліджень, до яких могли би бути причетні журналісти-практики й теоретики-журналістикознавці.

Помічними в цій справі можуть бути напрацювання зарубіжних дослідників. З поміж них — німців Яна Шмідта та Тасіло Пеллегріні (Schmidt & Pellegrini, 2009), британця Бріана Макнейра (McNair, 1994), американця Скотта Еделстейна (Edelstein, 1997), поляка Яслава Ціслака (Ściślak, 2007), француза Ів Аньєса (Agnès, 2008), британців Ангеліни Сміч та Міхаела Хігінса (Smith & Higgins, 2013).

Що ж до українського контексту проблеми, то перелік набутків українукуцій. З-поміж фахових видань варто передусім виділити інформаційно-аналітичне мережеве видання «Детектор Медіа», яке до висвітлення цієї теми підходять системно. Привертають увагу публікації, які можна об'єднати шапкою «журналістика в умовах війни». Насичені добірним фактажем розвідки Н. Данькової (2022), О. Погорєлова (2022), С. Чернецької (2022).

Науковий дворічник «Український Інформаційний Простір» від 2021 року започаткував у передньому слові «Від головного редактора» короткі огляди «... найбільш резонансних у загальнонаціональному інформаційному просторі соціально значущих подій за поточне півріччя, у центрі яких опинялася журналістика як сфера суспільної діяльності та носії цієї професії» (Тимошик, 2021a, 2021b). Крім того, низку тенденцій журналістики розглядали автори часопису Ю. Барковська (2019), В. Яржемська (2023).

Комплексний підхід до вивчення цієї теми з охопленням проблематики в технологічному, функціональному та структурному аспектах здійснюється в цій статті вперше.

Виклад основного матеріалу

Перед тим, як приступити до осмислення тенденцій сучасної української журналістики, варто з'ясувати її місце й роль в ієрархії громадсько-політичних та державних інституцій. Найбільш показовими тут можуть бути два чинники:

- індекс свободи преси;
- рівень довіри до ЗМІ.

Традиційно щорічний всесвітній індекс свободи преси здійснює міжнародна правозахисна організація «Репортери без кордонів» (Reporters without Borders-RSF). Скористаємося аналітичною довідкою «Індексу свободи преси за 2023 рік», яку отримала редакція «Детектора Медіа» з центрального офісу RSF. Україна в цьому індексі посіла 79 місце із 180. Цього разу наша держава опинилася між Гвінеєю-Бісау і Еквадором. Перші три місця посіли Норвегія, Ірландія, Данія; останні три — В'єтнам, Китай, Південна Корея. Наші найближчі сусіди Словаччина — на 17-му, Румунія — на 53, Польща — на 57-му місцях (*Всесвітній індекс свободи преси, 2023*).

Якщо порівняти такий індекс за 2021 рік, то Україна за два роки піднялася за цим показником на 18 позицій (тоді вона була на 97 місці) (Голубов, 2021).

Щодо довіри до ЗМІ.

Оперую найсвіжішими даними — на жовтень 2023 року. За замовником опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у вересні того ж року, виступила Консультативна комісія ЄС в Україні. За результатами цього опитування довіряють засобам масової інформації менше ніж половина українців — 49%, 43% не довіряють. Цікавими є дані про джерела отримання українцями інформації. 44% черпають її з Telegram-каналів, 43% — з телебачення (старші респонденти), 36% — з YouTube-каналів, 34% — з новинних інтернет-видань, 22% — із ФБ. Найнижчі показники в цьому сегменті — з радіо (7%), друкованих ЗМІ — 3% (Лозовенко, 2023).

Наведені вище дані засвідчують непросту ситуацію, пов'язану з місцем і роллю в суспільстві традиційних ЗМІ. Саме вони переживають нині найбільше складних трансформаційних процесів, про які — нижче.

Зміни в технології виготовлення журналістського продукту

Наскільки змінилася журналістська професія в Україні з точки зору технічних засобів створення та поширення призначених для оприлюднення текстів?

Відповісти на це запитання можна легко, якщо зримо уявити еволюцію цих засобів на прикладі одного покоління журналістів, яке нині активно діє.

Найперше з'ясуємо, з чого починали, чим і на чому писали наші зрілі колеги, коли були початківцями?

Ось типовий ланцюжок цих засобів: аркуш формату А-4 чи звичайного зошита → чорнильна ручка → кулькова ручка → клавіатура з перевернутими літерами друкарської машинки → друкарські ліноти-пи (фототи-пи) → курсор із клавіатури настільного чи портативного комп'ютера, а то й мобільного телефону.

Як зберігали та передавали для випуску друкарським способом написані тексти?

Тексти первинно створювалися на *папері* та зберігалися в систематизованих автора-ми за певними критеріями записниках, виписках, вирізках, копіях *машинописів* (так звані досє чи архіви). Значний масив текстів радійної журналістики архівувався в запису живим голо-сом на *магнітних стрічках*.

Далі в професійній термінології учасників процесу жу-ралістико-творення з'являються такі нові, незвичні поняття, як *компакт-диск*, *дискета*.

Компакт-диски та його видозміни — дискети — з'явилися лиш у 80-х рр. XX ст. завдяки інженерним розробкам всесвітньо відомих фірм Sony та Philips. На початку вони призначалися для фіксації аудіограм («живих» голосів на радіо). Незабаром, із суцільною комп'юте-ризацією редакційного процесу, компакт-диски стали викорис-товуватися як надійні пристрої для зберігання та пересилання інформ-ації. Починали з пластикових дискет, які згодом замінили постійні при-строї для запам'ятовування, читання та копіювання інформації з ме-талевою поверхнею товщиною трохи більше одного міліметра.

Черговий зручний і простий у користуванні винахід у цьому блоці — *флешка*, (іншими словами — *USB-флеш-накопичувач*) з різними, знач-но збільшеними обсягами пам'яті, яка підключається до комп'ютера.

Цілком очевидно, що незабаром у технічному інструментарії жу-рналаста буде вимушена потіснитися й флешка. Адже уречевилося вже нове віяння нинішнього часу — можливість збереження й передачі текстів та зображень у різних форматах через *невидимі «хмари» в ін-тернеті*.

Звісно, що журналісти швидко пристосовуються до нових техно-логій, схвально оцінюючи «на марші» їхні нові переваги, зручність і надійність. Та готуються до зустрічі з іще новітнішим явищем, яке вже отримало назву *великі технології* (Big-technologies).

Таким чином, первинно уречевлений на папері різноманітний текстовий та ілюстративний матеріал поступово перебирався в зруч-

ніше для користувача місце схову накопичення, зберігання й поширення — цифрову базу даних. За посередництва світової павутини «Інтернет» цей матеріал у будь-якому форматі й обсязі може швидко передаватися на різні відстані.

Отже, на очах одного покоління відбувся перехід складного процесу творення журналістського продукту з паперового рукопису в заданий редакцією відповідний цифровий формат.

Маємо справу з чітко окресленою тенденцією ствердження суцільної *цифровізації* (латинізований термін цього поняття, яке стало його заміником, — *діджиталізація*).

Нині важко знайти друковане періодичне видання газетно-журнального типу, незалежне від статусу засновника чи масштабів поширення (всеукраїнського чи місцевого), яке б не мало цифрової версії у формі інтернет-сторінки, — веб-сайту чи мережевої платформи. Що вже говорити про масив мережевих інформаційно-аналітичних видань, які не мають друкованих версій і на яких різножанрові матеріали подаються в так званій конвергентній упаковці.

До конвергентної журналістики як різновиду класичної повернемося пізніше. Тут лише варто зазначити, що йдеться про злиття чи взаємопроникнення різних способів форматування та передачі інформації статичним чи динамічним чином. Йдеться також про поєднання тексту з зображальним рядом (світлина, графіка, таблиці, малюнки, карти, схеми), аудіо- та відеовставками чи посиланнями. Мультимедійність для мережевої журналістики стала чи не найголовнішим козирем у її непереможній боротьбі у сфері свого впливу на читача (користувача).

Зручності й переваги інформації з використанням цифрових технологій очевидні. Для журналістів — це урізноманітнення й удосконалення творчих можливостей. Для читачів (глядачів, слухачів) — повнота змісту, вибірковість пошуку інформації, естетичність й емоційність сприйняття в змісті й формі.

Можна ще й ще перелічувати позитивні якості нових технологій, які стрімко вивели журналістику на якісно новий рівень її розвитку. Однак не можна обминути й породжені цим явищем значні виклики, до яких новітня журналістика виявилася не готовою.

Найперше тут слід мати на оці одне застереження. Воно просте: не варто категорично «списувати» до архіву традиційний процес пошуку й підготовки заготовок до текстів майбутніх різножанрових публікацій. Йдеться про особисте досвід журналіста в формі вирізок, виписок, записок, нотаток, цитат на паперових носіях. Більшість молодих колег такий спосіб вважає рудиментом минулого, оскільки він затратний у часі й часто марудний у способі ведення. Поза цим, надійність і «вічність» його не викликає сумніву, надто в пору суспіль-

но-політичних чи природних катаклізмів (скажімо, війни, стихійні лиха), коли знесилена відсутністю електрики цифрова платформа або накопичувач певний час не реагуватимуть за запити користувача.

Зрештою, тенденції новітньої журналістики, здебільш тривожні, проглядаються не в способі накопичення фактів (паперовому чи мережевому), а в зворотному боці цифрової революції.

Сучасні технологічні можливості в тонкій і відповідальній сфері поширення соціально значущої інформації, що є серцевиною журналістики, виявилися настільки безмежними й доступними, що ними почали зловживати. До того ж кругом і всюди. Особливо ті, хто має до журналістського фаху опосередковане відношення, але широко використовує його давні й ефективні можливості впливати на громадську думку. Йдеться про розробників модерних і високооплачуваних нині новітніх комунікаційних технологій. У першому переліку це:

- політтехнологи;
- професіональні маніпулятори;
- «чорні» піарники;
- творці недобросовісної реклами;
- «сірі кардинали» виборчих кампаній;
- оплачувані «боти» грошовитих бізнесово-олігархічних кланів чи політичних угруповань;
- нечесні на руку ділки й пройдисвіти.

Саме ця категорія нових гравців на ринку інформаційних послуг породила низку проблем, через часту повторюваність яких сформувалися тривожні тенденції в розвитку новітніх ЗМІ. Перший десяток цих тенденцій виглядає так:

- підробка або клонування сайтів популярних ЗМІ в соціальних мережах;
- внесення «невидимою рукою» змін до переміщеного на інші платформи тексту;
- з'ява чужорідного зображального чи текстового «тіла» в створеному кимось мультимедійному матеріалі;
- викривлення сутності сказаного методом «нарізки» звуків голосу мовця;
- приписування фрази чи слова авторові, який цього не писав і не говорив;
- імітування звернення голосом особи, яка цього не говорила;
- розповіді про події, яких не було;
- масована компрометація тих, хто пішов на прю за правду і, наотмість, вигороджування провокаторів та порушників;
- побутування неперевіреної, неправдивої інформації;
- оприлюднення текстів не перевірених щодо достовірності фактажу;

— оприлюднення текстів «із-під коліс» — не редагованих, без елементарної коректури.

Окрема проблема, яка тепер загострилася перед глобальною журналістикою в цілому і українською зокрема, — загрози штучного інтелекту. Поняття це вже встигло набути в науці означення своєї ідентифікації аббревіатурою ШІ. У мережах усе більше з'являється результатів, спроб користувачів, часто приголомшливих, «замовити» в ШІ публікацію за задану тему. Оприлюднені спроби (у поєднанні тексту й зображального ряду) дають підстави стверджувати, що сама професія журналіста в класичному її розумінні насправду перебуває під загрозою. Бо створення низки текстів, передусім інформаційного характеру, що завжди було «хлібом» журналіста, перебирає на себе вигаданий людиною невидимий монстр — без душі, тіла, емоцій, переконань і, за професором А. Москаленком, «групи крові».

Не можна стверджувати, що всі ці явища, які компрометують якість журналістики, є новими й породженими ерою цифрової технології виготовлення та поширення журналістського продукту. Звісно, що деякі з них (зокрібно, сенсації, вигадані факти, маніпуляції фактами) існували віддавна. Але стали проникати в процес журналістикотворення, який раніше був більше контрольований самими творцями ЗМІ, не в таких масштабах. І не так легко з технічного боку, як тепер.

З прикрістю доводиться констатувати, що журналістська спільнота поки що не виробила єдиних й ефективних рецептів боротьби з цими тривожними явищами. На це, зокрема, звертає увагу відомий редактор популярної американської газети «Newsday» (штат Нью-Йорк) Говард Шнайдер (Howard Schneider). Його актуальну думку цитує головне українське фахове видання з журналістики «Детектор Медіа»:

Цифрова революція може обіцяти просвітлення, але через патологічну відсутність підзвітності вона також може легко поширювати вірус плутанини та дезінформації. Гідної перевірки неточної або безвідповідальної преси ніколи не вдасться досягти лише підготовкою більш кваліфікованих журналістів чи більшою кількістю медіакритиків та етичних кодексів. (*Чого навчають на курсах, 2017*)

Таким чином, на порядок денний постає пошук конкретного та ефективного інструментарію, за допомогою якого можна усунути породжені технологічними процесами проблеми повнокровного функціонування журналістики за нинішніх реалій. Найгострішими виглядають на видноколі чотири:

- як ідентифікувати фальшиві новини й бульварні сенсації;
- як перевірити джерело інформації;
- як за текстом виявити плагіатора чи автора-брехуна;
- як притягнути до відповідальності непорядного журналіста.

Слушною є думка цитованого вище досвідченого американського редактора про те, що одним посиленням професіоналізму та знанням етичних кодексів самих журналістів тут не обійтись. Необхідно залучати правові механізми. Йдеться про доконечну розробку в рамках закону норм, правил і міри відповідальності злісних порушників сутності правдивого журналізму.

Зміни у функціях журналістики

З-поміж низки показових тенденцій сучасної доби одна особливо тривожна: українські ЗМІ чи то за інерцією, чи то керовані «невидимою рукою», все ще не визволилися остаточно з полону свого комуно-більшовицького минулого.

Дослідники називають ту епоху по-різному: тоталітарна, радянська, пострадянська. Автор цієї статті називає той період *добою радянізації та змосковлення України*. Йдеться про живучі й дотепер постулати журналістики тоталітарної доби, які стосуються функцій журналістики.

Поняття *функція* латинського походження й перекладається як діяльність, виконання. У гуманітарній науці означає роль, яку виконує той чи інший елемент соціальної системи.

Якщо накласти це поняття на предмет нашої розмови, то функції журналістики можемо тлумачити як суспільну роль, основні завдання, сукупність обов'язків, які виконує журналістика як соціальний інститут перед суспільством. Розуміння цих завдань й обов'язків дає можливість побачити роль, місце, призначення, покликання журналістики. А відтак — характер діяльності журналістів.

Що ж нового з'явилося в діяльності сучасних українських ЗМІ?

У пошуках відповіді на це запитання ретроспективно розглянемо та з'ясуємо тлумачення функцій журналістики на Заході та пострадянському просторі.

Упродовж тривалого часу в науковій і навчальній літературі доби змосковлення України домінувало ленінське вчення про три універсальні функції журналістики:

- *агітаційну*;
- *пропагандистську*;
- *організаторську*.

За цим ученням свобода преси для народу однозначно тлумачилася як свобода для однієї правлячої партії, що виступає як вершителька інтересів цього народу, а головним покликанням преси проголошувалося саме агітація, пропаганда та організація ентузіазму трудящих мас на втілення завдань цієї партії.

У результаті такої однобічної діяльності радянські й пострадянські ЗМІ багато в чому сприяли народженню нової, роздвоєної сус-

пільної моралі: одна — для офіційного вжитку, зокрема й зі сторінок радянської преси, інша — для домашнього, у вузькому колі людей, яким можна було ще довіритися, не боятися, що тебе огудять, знеславлять, викриють, а то й засудять. Преса, телебачення й радіо поступово ставали чинником комунізації та денаціоналізації українців. Споживач такої дозованої інформації переставав думати. За нього починали думати й діяти так звані проводирі народу.

Розуміння шкідливості й обмеження цих трьох функцій, здійснюваних журналістикою під суворим контролем правлячої партії чи владної верхівки, актуалізується нині, в новочасну російсько-українську війну.

Теоретики західної школи журналістики вже давно детально описали різні функції журналістики. Первинно їх було три:

- повідомляти;
- повчати;
- розважати.

Невипадково саме таке триєдине завдання-слоган викарбуване великими літерами біля входу до головного офісу найбільшої в світі суспільної телерадіомовної компанії, у штаті якої працює понад 26 тисяч осіб, — Бі-Бі-Сі в Лондоні.

Згодом так звана повчальна функція журналістики перевтілилася в західному світі на *функцію формування громадської думки*.

Після Другої світової війни додалися одна найсуттєвіша, найактуальніша — *контролююча*, або функція *соціальної критики*. Для означені цієї функції несподівано прижився в науці образний термін *Watchdog function* — *функція сторожового пса*. Отже, за правду, за істину журналістика має стояти так, як вірний пес стоїть на порозі дому господаря — не допустити злого, злочинного, злодійського, підробленого, фальшивого. Знаходження такого влучного поняття належить професорові Бернського університету Роджеру Блюму.

Втім, відважуюся ствердити сенсаційну заяву, яку легко перевірити за першоджерелами: першість у з'яві та обґрунтуванні функції сторожового пса як провідної для журналістики належить не розвиненим швейцарцям чи американцям, а... бездержавним українцям. Конкретно Іванові Франку — талановитому журналістові і публіцистові, засновникові й редакторові низки перших періодичних видань із чітко декларованою україноцентричною позицією, який за свої переконання в часи перебування Галичини під Польщею не раз сидів у тюрмі. Написав він про це ще 1897 р. — майбутньому генієві українського народу тоді було 30 років. Детальніше про це — дещо нижче.

Своєрідним мотто важливості цієї функції журналістики в демократичному суспільстві є гасло однієї з найвпливовіших газет світу — американської «Washington Post»: «Демократія помирає в темряві».

Іншими словами — все, що передано гласності засобами журналістики, вимагає відповідальності та покарання. Йдеться про добути журналістами всупереч бажанню впливових у політиці чи бізнесі осіб факти щодо їхніх системних зловживань чи порушень закону у масштабах, що завдають шкоди суспільству.

Яскравим представником такої журналістики можна назвати, скажімо, новозеландця Гілберта Остіні (Gilbert Ostini). Його постійна колонка в журналі «Shorthand» збирає що раз більше переглядів. «Сторожова журналістика, — наголошує журналіст, — це особлива форма журналістських розслідувань, яка проливає світло на системні зловживання владою, часто з боку заможних і впливових людей, які зацікавлені в тому, щоб корупція була поза увагою» (Ostini, n.d.).

В українському журналістикознавстві маємо поодинокі спроби окреслити окремі грані еволюції функцій журналістики в українських реаліях. Йдеться, зокрема, про розвідки М. Житарюка (2018), Б. Потятиника (1991, 1992), М. Сороки (2009), М. Тимошика, Г. Дацюк та К. Таран (2008). Фрагментарно висвітлює цю тему І. Михайлин (2019).

Найповніше розкрити цю проблематику вдалося А. Москаленку (1998) в підручнику «Теорія журналістики». Показово, що свої висновки автор виводив із урахуванням перехідного періоду буття української журналістики — від тоталітарної до демократичної.

За збереження організаторської та пропагандистської функцій радянської журналістики у цій класифікації не знаходимо найбільш заполітизованої — агітаційної. Натомість додані три нові функції: *виховна, контрпропагандистська, соціологічна* (Москаленко, 1998, с. 28).

Таку класифікацію відомого журналіста й професора епохи перебудови й гласності варто розцінювати як проміжну, враховуючи, в якому стані опинилася гуманітарна політика України після розвалу СРСР. Щойно звільнену з пазурів комуно-більшовицької партії, ослаблену кадрами й дезорієнтовану в переосмисленні головних функцій українську журналістику прибрали до загребущих рук дві інші антиукраїнські сили — імперська росія й проросійськи налаштовані українські олігархи. Для нових власників важливо було утримувати й надалі в своїх руках весь інформаційний простір країни так, як це робила правляча партія: надавати преференції пропагандистській функції журналістики з її елементами маніпулятивності, однобічності, напівправди.

На жаль, можна без перебільшення ствердити: сучасна журналістикознавча наука безнадійно відстала від актуальних запитів буття професії журналіста.

Застрягнувши в абстрактних теоріях масової комунікації та далеких від сутності цього фаху комунікаційних технологіях, які жодною гранню не дотичні до історичного контексту, така наука все більше віддаляється від сутності журналістського фаху.

Натомість і досі залишається не поміченим, не вивченим, не поцінованим цілий пласт цінних напрацювань чільних засновників і творців дійсно національної за формою, але європейською й прозахідною за змістом української журналістики за умов її бездержавного розвитку (кінець XIX –початок XX ст.). Упродовж підрадянських років вивчати такий контент забороняла влада, а після розвалу СРСР українські журналістикознавці активно взялися засвоювати соціальні комунікації та новітні комунікаційні технології, кинувши напризволяще сфальшовані, засмічені ідеологічною половою національні скарби.

Скажімо, про функцію публіцистики, зокрема й преси в цілому як сторожового пса, щодо захисту національної окремішності українців, їхньої історії, мови, культури відкрито, сміливо й безнастанно говорили в своїх творах і Тарас Шевченко, й Леся Українка, й Іван Франко.

Останній із цієї трійки українських геніїв, як один із чільних журналістів і публіцистів загальнонаціонального масштабу, вперше вводить це поняття в національне інформаційне поле значно раніше, ніж це зробили швейцарці чи американці. Ще 1897 р. він пише про це в автобіографії під назвою «Niесо o sobie samym», призначеній для публікації з збірці своїх оповідань польською мовою «Obraski galicyjskie» у видавництві «Biblioteka mrowki».

Цього сильного за змістом і дещо несподіваного посылу в спробі Франка відмосковити інформаційне українське поле, ввести його в європейський контекст українські дослідники — і франкознавці, й журналістикознавці — свідомо уникали в коментарях. Бо саме тут Франко прямо, публічно заявив та детально обґрунтував свою «крамольну» фразу про те, що не любить русинів (тобто українців). І саме за цю заяву багато так званих патентованих патріотів із числа галицької інтелігенції, не звертаючи увагу на переконливі пояснення автора у відповідях на свій кілька разів повторюваний рефрен «а що в ній маю любити?», часто й безпідставно звинувачували його у такому «смертельному гріху».

До тяжкої, часто невдячної праці заради просвіти свого безправного народу цього автора примушували не пустопорожні балачки про патріотизм, за якими часто не було діла, а почуття «собачого обов'язку». Далі, щоб глибше зрозуміти сутність «собачої функції» преси в тлумаченні Івана Франка, доцільно навести цю розлогу цитату:

Коли... почуваю себе русином і по змозі й силі працюю для Русі, ото, як бачиш, шановний читачу, не з причин сентиментальної натури. **До цього примушує мене почуття собачого обов'язку** (виділення моє — М. Т.). Як син українського селянина, вигодуваний чорним селянським хлібом, працюю твердих селянських рук, почуваю обов'яз-

ком панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали... І коли що полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу, що руський народ, хоч він гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, хоч і сьогодні він бідний, недолугий і непорядний, все таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадобу світла, правди і справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу і ніяка праця не піде на марне. (Франко, 1955, с. 25)

Була й друга причина обґрунтування Франком функції сторожового пса. За гострі виловлювання про продажність і збайдужіння української інтелігенції свої ж часто звинувачували його в... непатріотизмі. Цього разу геній українців, уже в поетичній формі, вступив у полеміку із земляками, які часто прикривалися вишиванками, а насправді патріотами ніколи не були. Посил цей і сьогодні, як ніколи, звучить набатом — про собачу любов до Батьківщини і вірність їй у конкретних справах. Він архіактуальний і для багатьох сучасних журналістів, часто пригodoвуваних владою чи олігархами-власниками ЗМІ:

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака!

**Ти, брате, патріот,
А я собі собака.**

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, —

**Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала** (Франко, б.д.).

У час відновленої незалежності багато сміливих й одержимих ідеєю справедливості українських журналістів провели низку розслідувань. Їхня резонансність і результативність не залишає сумніву в тому, що контролююча функція нашої журналістики не лише прижилася, а й упевнено розвивається.

Про кілька найгучніших розслідувань, що мають емкі назви, розповів на суспільному телебаченні тележурналіст Олесь Николенко (2020).

Пригадаємо деякі з них.

«*Державний переворот*» — серія публікація редакції газети «Вечірній Київ» 1996 року. Йдеться про так звану військову реформу Валерія Шмарова, за якою міністерство оборони України мало намір ліквідувати військові округи та передати фінансування потреб Української

армії на місцеві бюджети. Результат — суд проти газети за поданням міністра не відбувся, сам міністр оборони подав у відставку.

«*Георгій Гонгадзе і Кучма*» — серія викривальних матеріалів інтернет-видання «Українська правда» упродовж 1999–2000 рр. про чин українського журналіста, який відважився розповісти про злочинну діяльність чиновників вищого ешелону влади, зокрема міністра внутрішніх справ Ю. Кравченка, та про «життя президента Кучми в ілюзіях». Результат — винних у замовленні вбивства журналіста не знайдено, покарано другорядну особу в ланцюжку виконавців.

«*Перевертні*» — публікація газети «Сьогодні» 2002 р. про банду під керівництвом високопосадовця УБОЗу Гончарова, яка викрадала й вбивала людей. Результат — «перевертні в погонах» викриті й покарані, а тема «честі мундира» в рядах правоохоронців перестала бути закритою для громадськості.

«*Вишка для Бойка*» — розслідування журналістів корпункту німецької газети «Deutsche Welle» 2011 р. про масштабні махінації в нафтогазодобувній сфері України. Результат — Бойка не засудили, але в народі довіра до української влади різко впала.

«*Таємниці Межигір'я. Розкіш султана*» — розслідування «Української правди» 2009 р. Результат — колишню резиденцію президента України В. Януковича під тиском громадськості відкрили для відвідування екскурсійними групами. Це дало можливість тисячам небайдужих на власні очі побачити цинізм влади, яка за народні кошти замовляла для своїх особистих потреб унітази з золота.

В активі новочасної журналістики й такі викривальні акції, що вищують її авторитет і повертають довіру суспільства.

– афери Міністерства оборони в закупівлі харчів для вояків Української армії;

– цинічні обладунки на війні олігархічного клану Гринкевичів;

– непомірні офіційним зарплатам видатки на придбання в особисте користування елітної нерухомості, землі, предметів розкоші;

– захмарні щомісячні зарплати (до одного мільйона гривень) чиновників державних підприємств;

– непомірні бюджетні витрати на створення фільмів сумнівної якості продюсерами-непатріотами;

– злочинна безвідповідальність високопоставлених чиновників «Київметрбуду», що призвела до зупинки цілої гілки столичного метро та додаткових мільярдних витрат на її ремонт;

Немало прикладів посилення контролюючої функції журналістики можна навести з практики діяльності крайових та місцевих ЗМІ.

Потрібність, дієвість й ефективність нової для української журналістики функції «сторожового пса» найбільш переконливою виглядає ось із цієї цитати журналіста А. Левченка (2024):

Суспільство, яке обрало собі не царя, імператора чи довічного диктатора, а найманих працівників, державних менеджерів, має право і мусить знати все, що відбувається в цьому менеджерському колі. Натомість суспільство годують різноманітними байками, вкидами та іншим інформаційним сміттям... Але суспільство — хай за кого воно голосувало — не заслуговує на харчування з помийниці. Суспільство заслуговує на чітку і якісну комунікацію.

І остання позитивна тенденція в цьому огляді питання — відчутні зміни у сфері формування громадської думки. Новочасні українські ЗМІ від недавнього часу вже не формують цю думку (час для цього проминув), а певнено й послідовно виражають її. Щоправда, це стосується переважно незалежних від влади мережевих видань, у яких наприкінці кожної аналітичної публікації передбачена опція для відкритого обговорення.

Зріз думок й оцінок, часто діаметрально протилежних, які залишають читачі, засвідчує: в Україні тяжко, зі скрипом, із частим порушенням етичних норм спілкування й культури дискусій за допомогою ЗМІ формується громадянське суспільство.

Коротко щодо нерозв'язаних проблем у цьому підрозділі теми.

Від журналістів суспільство чекає конкретних відповідей на запитання, які загострилися в час новітньої війни росії проти України:

– якими засобами посттоталітарна й олігархічна журналістика досягали своїх цілей у ствердженні в українському інформаційному просторі російських наративів щодо «єдиного народу», «єдиної історії», «єдиної мови»,

– чому засобами журналістики вчасно не було викрито ідеологічні постулати москви в проведенні її багаторічної агресивної політики денацифікації (іншим словом — денацифікації) свідомості українців?

– до яких результатів призвели акції центральних і місцевих ЗМІ щодо «промивання мізків» на рівні ментальності цілої нації?

Пошуки відповідей на ці та інші запитання щодо функцій і завдань новітньої журналістики не втратили своєї актуальності сьогодні. І їх, як засвідчує практика, не можна відкладати «на потім».

Зміни в структурі системи ЗМІ

У цьому підрозділі теми спробуємо з'ясувати характер та масштаби змін, що відбуваються нині в структурі системи засобів масової інформації, та окреслити характерні тенденції цього процесу.

Виходимо з усталеного розуміння структури ЗМІ як функціонального взаємозв'язку головних частин журналістики — друкованої й мережевої — та складників цих двох частин у відповідності з визначальними видо-типологічними ознаками:

– матеріальна конструкція (способи передачі інформації);

- належність до засновника;
- редакційна програма (етичні засади діяльності);
- періодичність виходу та обсяги (друку, мовлення, показу);
- характер та адресність інформації;
- масштаби поширення.

На початку варто наголосити, що характер і масштаби цих змін, які припали на межу 10–20-х років, виявилися різючими. І з позитивного, і з негативного боків.

Що вплинуло на такі зміни?

Який головний чинник виявився детонатором, що фактично підірвав із середини наявну доти систему ЗМІ та спонукав до формування нової?

Як не дивно, це не розвал СРСР і не заборона КПРС як засновниці, власниці й розпорядниці сформованої за майже сто літ правління комуністичної держави потужної та розмаїтої системи радянської преси, радіо й телебачення.

Таким чинником стали перші реальні кроки Української держави щодо остаточного вибору вектора розвитку — стати частиною цивілізованої Європи, бути членом Європейського Союзу й НАТО. Уперше багаторічна риторика ЗМІ про побудову демократичного суспільства зміщується з декларативних гасел у площину творення реального правового поля. Відбулося це, однак, під тиском Ради Європи, куди Україна нарешті була прийнята з твердою обіцянкою привести свою законодавчу базу в відповідність із європейською.

З-поміж першорядних законів, які мусили прийняти українські парламентарі на шляху узгодження стандартів життя українців із Європою, три безпосередньо стосувалися медійної галузі:

- усупільнення телерадіопростору;
- роздержавлення ЗМІ;
- закон про медіа.

Не станемо аналізувати довколапарламентські й парламентські перипетії з прийняттям цих законів. Лиш зауважимо, що приймалися вони фактично з боями численних прихильників й опонентів змін; із низкою правок, застереженнями, проголосованими проблемними місцями. Не менше перешкод (як організаційного, так і правового характеру), передусім з боку органів влади, було на шляху втілення положень цих законів. Про це детальніше йдеться в низці статей, які публікувалися в «Українському Інформаційному Просторі». Зокрема, в розвідках О. Наливайка (2019), Ю. Барковської (2019), В. Абліцова (2018), І. Чижа (2020), О. Савенка (2023).

Перший проект закону «Про суспільне телебачення та радіомовлення України» було подано для розгляду законодавцями ще 2006 р., але остаточно ухвалений закон був 2014-го. У результаті внесених у гру-

ді 2022 р. чергових змін цей документ став називатися «*Про суспільні медіа України*».

Закон України «*Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації*» було прийнято 25 грудня 2015 р. (у журналістському середовищі отримав назву закону про роздержавлення й приватизацію друкованих ЗМІ. За три роки до завершення його дії (2016–2018 рр.) з-під «опіки» держави було виведено 507 газет і журналів. Це становило 80% від їхньої загальної кількості.

Даючи оцінку закону про роздержавлення ЗМІ, тодішній голова Держкомтелерадіо України О. Наливайко (2019) наголосив на головному досягненні: «Можемо з упевненістю констатувати: нині Україна фактично відмовилася від спадку радянського минулого, коли існував тотальний контроль із боку держави над засобами масової інформації» (с. 14).

Закон України «*Про медіа*» прийнято 13 грудня 2022 р. В цілому його позитивно сприйняли медіафахівці в Україні та за кордоном, однак, на їхню спільну думку, він потребує низки невідкладних доповнень, уточнень та переробок. Передусім вони стосуються повноважень нового регулятора — Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення — й політичної незалежності членів цієї ради.

Саме ці три закони спонукали до справді тектонічних змін в структурі ЗМІ. Окреслимо найхарактерніші з них за головними сегментами журналістики.

Телевізійна й радійна журналістика

Кардинальні зміни в українському радійному та телевізійному просторах розпочалися всередині 10-х рр. Законом від 2014 р. «*Про суспільне телебачення та радіомовлення України*» вчергове переформатовувалася вся структура українського радіо й телебачення.

Як відомо, створена 1991 р. Держава телерадіомовна кампанія (Укртелерадіокомпанія) Указом Президента України 1995 р. була поділена на три самостійні структурні одиниці:

- національну телекомпанію України (НТКУ);
- національну радіокомпанію України (НРКУ);
- обласні телерадіокомпанії (всього — 24) та державну телерадіомовну компанію «Крим».

Керівництво цими підрозділами здійснював спеціальний орган — *Державний комітет з питань телебачення і радіомовлення*.

Із прийняттям закону 2014 р. про виведення телерадіокомітетів зі сфери державного управління попередня структура українського телерадіомовлення ліквідувалася й на її основі створювалася *Національна суспільна телерадіокомпанія України* (НСТУ). Отож, Україна отримала довгоочікуваного суспільного мовника.

Що нового давала ця реорганізація й чи справдилися позитивні очікування журналістів та мільйонів глядачів (слухачів)?

Цього разу йшлося не про чергову зміну вивіски, а про впровадження й дотримання українськими телерадіомовниками європейських стандартів журналістики.

В управлінському контексті новим законом заборонялося «... втручання державних органів та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, а також недержавних організацій у діяльність НСТУ з метою встановлення цензури, попереднього контролю та незаконного впливу на зміст інформації, що поширюється Суспільним медіа України» (Верховна Рада України, 2014).

У змістовому контексті законом прописані головні положення, які стосуються журналістських стандартів:

- всебічне, об'єктивне й збалансоване інформування про суспільно значущі події в Україні та за кордоном;
- дотримання норм суспільної моралі, традицій і культури Українського народу;
- поширення сімейних цінностей та зміцнення ролі традиційної сім'ї в розбудові українського суспільства;
- пріоритет суспільних інтересів над комерційними та політичними;
- чітке відокремлення фактів від коментарів та оцінок;
- вільне вираження поглядів, думок і переконань» (Верховна Рада України, 2014).

Звісно, що введення в дію цих законів не означало одномоментну зміну проблемно-тематичної палітри телерадіопростору. Навпаки, в цей період боротьба за володіння рейтинговими телеканалами між двома-трьома групами українських олігархів загострилася.

У цій боротьбі, на жаль, журналісти й глядачі (слухачі) програли. Програли грошовитим і ментально далеким від проблем «гуманітарної аури нації» (за Ліною Костенко) новим телемагнатам. Їм не могли протистояти безгрошівні журналістські колективи, які за умовами роздержавлення ЗМІ формально мали право першими стати розпорядниками й майна, й редакційної політики.

Крім того, переділ інформаційного простору між «грошовими мішками» проводився в цинічний спосіб: перекупувалися не лише теле- та радіоканали, а й більшість журналістів — здібних, талановитих, але з корисливою позицією пристосованця й хамелеона. Для таких питань честі, дотримання стандартів у професії поступилися примарам захмарних заробітків, пізнаваності, тимчасової слави.

І це стало тенденцією.

Йшлося про хронічні хвороби української журналістики, які в ту пору набирали загрозливого характеру й потребували термінового

лікування на рівні держави. У передовій наукового журналу «Український Інформаційний Простір» (число 1 — 9 за 2022 рік) з низки інших виділяються чотири такі «хвороби»:

- просування окремими каналами інтересів власників-олігархів;
- прихована політична реклама;
- низькопробні розважальні шоу в російській обгортці, в яких суто національне, українське часто піддавалося глуму;
- нахабне ігнорування закону про державну мову (Тимошик, 2022, с. 8).

«Градус кипіння» суспільної думки показували громадські активісти та журналісти. Їм вдалося, бодай на коротко, об'єднатися та провести низку акцій, які набули широкого розголосу. Серед найбільш вдалих у 2021 році були:

- бойкот телеканалів «Інтер», «1+1»;
- бойкот керівництва Укресімбанку за організований напад на журналістів програми «Схеми» Радіо «Свобода» (акція мала назву «Зітрить Мацгера в нуль!»);
- бойкот скандально відомого митрополита Павла УПЦ МП за перешкоджання професійній діяльності журналістів телеканалу «Магнолія –ТБ».

Довгоочікувана, хоч і дещо запізнена пора, коли розв'язали гордіїв вузол засміченого московською пропагандою українського телерадіопростору, на хвилях якого тривалий час відкрито розігрувалася проросійська карта та ідеї «русского міра», сіявся ментальний хаос у головах пересічних українців, все ж настала. Йдеться про рішення Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) від 2 лютого, за яким фактично заборонялася діяльність олігархічних каналів. Цього разу, щоправда, йшлося лише про медіаімперію «групи Медведчука» (Президент України, 2021). Сюди потрапили телеканали «112», «ZIK», «News One» та одіозні політики, які за ними стояли.

Наслідком переформатування прямого телефіру в час війни стала *поява єдиних загальнонаціональних новин*. Ідеться про нечуваний доти випадок об'єднання різних за формами власності (приватна, державна, суспільна) та творчою політикою редакцій телебачення й радіо у форматі телемарафону заради головної мети — заговорити до свого народу мовою правди.

До нового українського феномену на початку була прикута увага всієї української спільноти. Людям набридли «диванні експерти» на кшталт «арестовічей» з їхнім нарочитим нарцисизмом і прихованим маніпулятивними технологіями. Люди хотіли мови фактів й аргументів, фактів перевірених і соціально значущих, підходів до висвітлення подій усебічних, але україноцентричних й об'єктивних.

Втім, щодалі ставало зрозумілим: те, що на початку називали «телевізійним дивом», не справдило завищених очікувань суспільної думки.

Активісти та фахівці медіаспільноти все голосніше висловлювали претензії до складу «коаліції марафону».

Дійсно, не всі телеканали, які туди ввійшли, мали добру репутацію в телеглядачів та радіослухачів. Справедливих претензій заслуговувала й низка ведучих, які доти працювали на підпорядкованим олігархам телеканалах і нерідко декларували свою антиукраїнську позицію. Цікаво, що незабаром у народі до назви марафону «Єдині новини» додалося означення «єдиноправильні» — в переносному значенні цього слова.

Критичні стріли не були випадковими. На фоні загострення проблем із постачанням боєприпасів, викриття корупційних схем забезпечення захисників України належним харчуванням та якісним обмундируванням у новинному контенті продовжували переважати бравурні повідомлення. За експертів ведучі часто запрошували одних і тих самих, не найкращих в обізнаності та аналітиці.

«Єдині новини» поступово, але неухильно стали втрачати свого глядача та слухача. Так, за даними соціологічного дослідження, яке проводив Київський міжнародний інститут соціології з травня 2022 по жовтень 2023 р., довіра до телемарафону знизилася з 69 до 48%. До грудня 2023 року цей показник упав ще на п'ять пунктів — до 43 відсотків%. Частка тих, хто не довіряє марафону, порівнюючи період від травня 2022 і грудня 2023, зросла із 12 до 38% (*Довіра до телемарафону, 2023*).

Звісно, що така оцінка ефективності використання багатомільйонних грошових вливань із державного бюджету не може не спонукати керівництво Національної суспільної телерадіокомпанії України внести необхідні корекції до формату новинних передач та розстановки відповідних кадрів.

У цьому контексті варто звернути увагу на звіт Єврокомісії про початок вступу України до ЄС. Зокрема, на ту його частину, яка стосується прав і свобод ЗМІ. В ній висловлено рекомендацію українській владі «відновити незалежний медіаландшафт»: «У березні 2022 року в умовах воєнного стану президент підписав указ про єдину інформаційну політику через об'єднання програм усіх національних телеканалів у єдину інформаційну платформу. Це рішення призвело до розширення державного контролю над мовленням і певних обмежень. Деякі ЗМІ вважають ці обмеження непропорційними. Таким чином, виключення трьох приватних (опозиційних) телеканалів із наземного мовлення (тоді, як канали продовжують працювати та залишаються доступними іншими способами) критикувалося опозицією з тих самих підстав» (*Вимоги Єврокомісії щодо медіа, 2023*).

Більш тривожними в сегменті радіотелевізійної журналістики виглядають тенденції з розвитком *крайового і місцевого мовлення*.

Вони намітилися відразу після формування суспільного мовника. Прогнозованим було те, що в новій структурі колишні облтелерадіокомітети чи не відразу опинилися на правах попелюшок, адже змушені були самостійно вирішувати низку непереможних проблем.

А проблем виникло немало й відразу. Вони стосувалися передусім непомірного зростання витрат на оренду приміщень, комунальні послуги, поширення сигналу через передавальні станції. Усе важчим ставав податковий тиск. Це відбувалося на тлі помітного зменшення надходжень за рекламу й скорочення фінансування з боку засновників. Низка місцевих телерадіокомпаній (ТРК) різко втрачала обігові кошти не лише на створення якісних програм, а й на заробітні плати. Почалося скорочення працівників, звуження зони охоплення сигналу місцевих передавачів, надто ж на прифронтових територіях.

В інформаційному просторі все більше повідомлень про серйозні кризові процеси в сегменті саме місцевого мовлення та періодичного друку й відсутність будь-якої реакції на це державного регулятора медійної галузі.

Захисником інтересів мільйонів постійних споживачів місцевого медіапродукту покликана була стати Національна спілка журналістів України (НСЖУ). І в цій справі вона виявилася на місці. Від початку 2021 р. з її ініціативи було проведено кілька всеукраїнських нарад керівників місцевих ЗМІ (одночасно газет, радіо, телебачення). У цілому в таких нарадах взяли участь близько 250 редакторів районних, міських та обласних газет і понад 100 керівників місцевих телерадіокомітетів. Лейтмотивом їхньої акції став слоган «Закликаємо зберегти місцеві ТРК як надійні джерела інформації».

Завершальним акордом акції стала скликана 27 травня 2021 р. з ініціативи НСЖУ всеукраїнська нарада в мережі редакторів місцевих ЗМІ. На ній були озвучені результати проведеного напередодні анкетування, напрацьовані конкретні дієві заходи. Про гостру актуальність, рішучість і невідкладність таких заходів засвідчує ось такий фрагмент резолюції:

«Закликаємо до вжиття невідкладних заходів для збереження регіонального (місцевого мовлення та створення можливостей для діяльності телерадіокомпаній як надійних джерел місцевої інформації та незалежних майданчиків із обговорення місцевих проблем. Збереження цих каналів інформації забезпечить прозорість і підконтрольність роботи влади на місцях та допоможе громадянам приймати усвідомлені рішення в будь-яких ситуаціях, які стосуються їхнього життя: від особистого здоров'я до виборів» (Дорофейчук, 2021).

Резолюція містить небагато пунктів. Але вони конкретні й адресовані тим, хто має в державі реальні важелі зупинити руйнацію гуманітарної аури нації, — відповідним законодавчим на виконавчим структурам в центрі й на місцях.

На думку авторів резолюції, витягнути з кризи місцеві ЗМІ можуть такі кроки, втілені спільно з парламентом, урядом, Нацрадою з питань телебачення і радіомовлення, органами державної влади в краї та органами місцевого самоврядування:

- урядова програма підтримки місцевих медіа (така існує в усіх країнах Євросоюзу);
- регулювання державою цін на послуги трансляторів, провайдерів та розповсюджувачів ЗМІ (пошта);
- зниження податкового тиску;
- заснування фонду сприяння місцевих медіа.

Чи змінилася на краще ситуація з місцевими ЗМІ від тієї акції, якій цієї весни виповнюється два роки?

Відповідь на це запитання знайдемо, коли ознайомимося з позицією відомого чернігівського журналіста Василя Чепурного, багаторічного редактора газети «Сіверщина». Він із прикрістю констатує, що з початком 2024 року одна із колишніх потужних філій суспільного мовника «Українське радіо. Чернігівська хвиля» різко скоротила час мовлення в своєму краї. Якщо до 2016 р. обласне радіо мало на добу чотири години власного мовлення (шістьома часовими відрізками зранку до самого вчора), то нині мешканці краю мають для цього лише 45 хвилин і то лише в будні. Ось аргументи журналіста:

Мене як споживача, як мешканця області, одрізано від передач із політики та історії краю, не почую громад, особливо віддалених... До речі, а чому я, як слухач, маю **тричі** слухати по всеукраїнському радію одні й ті ж передачі? Нема чого розповідати? Обласне радіо зведено до ролі районного, яке колись називали брехунцем. Мовчить обласна рада. Мовчить обласна адміністрація. Мовчить колектив обласного радіо. Мовчить обласна Спілка письменників (38 членів). Мовчить і обласна Спілка журналістів, у яку і я входжу. Мовчать за-служені журналісти України. Написав одному народному депутату — він теж мовчить... Йде системне позбавлення українців права голосу — після ліквідації Смілянським пошти, після закриття газет і журналів, після ліквідації прововодового радіо — що далі? (Чепурний, 2024)

Цікавою є реакція небайдужої до цієї проблеми медійної спільноти. Наведу кілька витинок жвавого обговорення та тему: що далі з місцевим мовленням?

Далі вивільнення частот обласного радіо й телебачення й передача цих частот комерційним телекомпаніям. А обласне радіо й телебачення заженуть у якісь відрізки на суспільному. Де їх ніхто не бачитиме й не чутиме (*Леонід Мельник*).

Дякую, що ви не мовчите. Ситуація, про яку розповіли, — суцільний державний сором і ганьба. Але чому мовчать самі журналісти?... Невже їм байдуже? (*Олена Головатенко*).

Що далі? Далі все просто — ера діпфейків, анонімних ТГ каналів, розкручених «за бабло» лідерів думок-блогерів іт. д. та викривленого «замовниками» погляду на світ! (*Ірина Медвідь*).

А далі під єдиний марафон нівелювання та приниження ролі військових і здача України. (*Марина Кривда*).

Офіційна реакція на цю широку дискусію була. Від виконавчого продюсера Українського радіо Юлії Шелудько. Однак її змістові акценти не можуть викликати розчарування — текст обтічний, загальний. Тут ідеться всього лише про прагнення суспільного мовника «посилити частку регіонального мовлення», про наміри «вивести регіони на загальнонаціональний рівень», про спроби забезпечити «більше можливостей слухачам по всій Україні почути про кожен регіон» (Пущенко, 2024).

Отож — жодної конкретики про нагальні проблеми галузі, які озвучувалися майже два роки тому на всеукраїнській нараді редакторів.

Газетно-журнальна журналістика

Найперше — про разючу відмінність у ставленні до друкованої періодики з боку суспільства й державницьких структур за рубежем і в Україні.

У суспільствах зрілої демократії недовчених учених чи далеких від фаху диванних «експертів-всезнаюк» апріорі не допускають до широких екранів із метою розганяти хвилі щодо непрестижності, неперспективності газетної журналістики, не передрікають безапеляційно її скорого кінця. Там пресі вірять більше, ніж виданням у мережі. Там чітко розрізняють пресу якісну й жовту або бульварну. Там усіляко підтримують видання, що творять імідж землі (повіту, гміни, штату) чи цілої нації.

У нас — усе навпаки. Падають накладди газет; зникає цілий пласт періодики, з якою пов'язана національна чи місцева історія; зростає гурт постійних нечитальників — це не стає предметом занепокоєння ні громади, ні владних структур. У відповідь чуємо пояснення таких «експертів»: а що, мовляв, поробиш — така епоха.

Втім, справа зовсім не в епосі, а часто в штучно створених умовах побутування цього виду журналістики.

Вірусну тезу про неминучість загибелі газет і книг на теренах СРСР було посіяно на початку 80-х років минулого століття постановниками одного московського фільму про трьох дівчат-провінціалок, які приїхали «завойовувати» столицю країни рад. Варто нагадати фрагмент діалогу. На молодіжній вечірці в професорській квартирі один із головних героїв, який грав роль телевізійного оператора, розповідаючи про принади телевізії, урочисто озвучив ту тезу: «Скоро не буде нічого — ні газет, ні книг, ні радіо, ні театру». «А що ж буде?», — оторопіло запитують засліплені пафосом мовця провінціалки. «А буде кругом — суцільне телебачення!», — захопливо передірік той.

Минуло майже півстоліття від тієї заяви, а й досі телебачення ще нікого не «вбило», не витіснило, та й його потуга помітно знесилена. Натомість театр процвітає, особливо в час війни; традиційна, а не електронна книжка живе й, безумовно, житиме, газета теж.

Як відомо, головним критерієм рівня досягнень тієї чи іншої нації в галузях освіти, науки, культури за визначенням спеціалізованої установи міжнародної спільноти ЮНЕСКО є кількість примірників друкованих видань на душу населення. В останні десятиліття він такий: в країнах Західної Європи щороку на душу населення стабільно видається в середньому 12 — 14 книг, в Україні — 0,33 — 1,6. Рівень насиченості газетами та журналами: в Західній Європі — 1,2 — 2,4, в Україні — 0,39.

На тлі стрімкого розвитку цифрових медіа якісна пресова журналістика не здавала й не здає своїх позицій. Донині головними авторитетами не лише для національної, а й світової спільноти, зокрема в жанрах аналітичної журналістики та публіцистики, були й залишаються не телеканали, не радіостанції, не інформаційно-аналітичні портали й навіть не інформаційні агенції з міжнародним статусом, а газети. Із давньою, часто з більш ніж столітньою історією й серйозною репутацією. Щоденні, ілюстровані, багатошпальтові, впливові, авторитетні в себе вдома й у світі. Варто назвати хоча б американську «The Washington Post», канадську «Globe and Mail», британську «The Times», німецьку «Bild», французьку «Le Figaro», італійську «La Repubblica», польську «Gazeta Wyborcza», чеська «Lidové noviny», румунську «Monitorul Oficial al României».

На жаль, головної української газети, яка б говорила для дому й світу мовою й думками своєї нації, назвати не можна. Такої ніколи не було. І в світі про таку не знають.

Офіційні «Голос України», «Урядовий Кур'єр» через наперед задану хронічну залежність від влади, яка часто змінювалася, ніколи сповна не могли бути виразниками думок українського народу. Донеда-

на на такий статус претендували досить авторитетні в суспільстві «День» та «Дзеркало тижня» і, частково, «Газета по-українськи». Однак уже не перший рік вони не виходять до читачів «наживо». Дві перші присутні лише в мережах і поступово стають маргінальними, схожими на десятки інших, які в друкованих версіях також поступово прощалися зі своїми традиційними читачами. Вихід таких із інформаційного поля був непомітним, не ставав подією загальнонаціонального масштабу.

Чи не єдиною натепер всеукраїнською газетою, яка стабільно виходить у світ від липня 1991 року, є «Україна Молода». До речі, вона була заснована вже конаючим ЦК компартії України як всеукраїнське молодіжне видання, але швидко позбулася опіки остаточно скомпрометованої засновниці. Однак вважати її впливовою на національному медійному ринку, звісно, не можна.

Симптоматичною стає й сучасна практика чільних діячів держави: виступати зі своїми резонансними статтями на шпальтах періодичних газет Заходу, а не своїх.

У новітній історії української журналістики кінець 10-х — початок 20-х рр. нинішнього століття буде зафіксований як час остаточного завершення епохи існування уніфікованої моделі комуно-більшовицької структури преси за територіально-адміністративною вертикаллю: республіканська — обласна — районна — багатотиражна (з її видами: заводська, машинно-тракторних станцій, вузівська, колгоспна) — стінна преса.

Стінна й багатотиражна преса канули в лету ще в середині 70-х років минулого століття. Обласна й районна ж вертикаль протрималася ще пів століття. Щоправда, із кардинальними змінами. Об'єктами неминучих змін були назви, засновники, програми редакційної політики, структурні підрозділи.

Уся система тоталітарної журналістики зазнала кардинальних змін в останній період існування радянської імперії (80-ті — початок 90-х років ХХ ст.)

Спостерігалися неоднозначні, почасти суперечливі, тенденції:

— різкий спад кількості передплатників аж до самоліквідації видання в одному місці і значне зростання кількості прихильників у іншому;

— завоювання популярності в читачів шляхом передруків сенсаційних публікацій з одного боку, і посилення зв'язку зі своїм читачем шляхом організації масових акцій із соціально важливих проблем краю — з іншого боку;

— боязливе згладжування «гострих кутів» у питаннях політики, української історії й активна підтримка тих, хто звинувачував комуністичну партію у збанкрутілості їхньої політики;

— мовчазне потурання засновникові чи новому власникові у його прагненні зберігати за собою монопольне право на істину і відкрита конфронтація з ним усього редакційного колективу;

— послідовне, цілеспрямоване вивільнення друкованих органів з-під апаратного диктату і все голосніше звинувачення їх з боку того ж апарату у критиканстві, тенденційності, «перегинах», вимоги «поставити на місце» молодіжну пресу, «загнуздати» її, повернути в «ділове русло».

У таких процесах все ж переважало здорове начало: поступовий вихід видань на незалежність, об'єктивність, повноту й завершеність суджень та оцінок, вироблення терпимого, шанобливого ставлення до думки опонента, прагнення бачити в читачеві не «об'єкт ідеологічного впливу», а вдумливого, зацікавленого співбесідника.

Відчутних змін зазнала внутрішньоредакційна структура.

Розформування традиційні відділи (партійного життя, ідеології, радянського будівництва, сільського господарства, промисловості та транспорту). Газети масово позбавлялися нав'язаного москвою ідеологічного гасла «Пролетарі всіх країн, єднайтеся».

Змінювався формат видань, періодичність їх виходу. Удосконалювалося художньо-поліграфічне «обличчя». Переглядалися усталені методи і форми організаційно-масової роботи. Більшістю редакційних колективів вона розглядалася не як самоціль, а як засіб розширення тематичного змісту, актуалізації журналістських виступів, встановлення довірливого, компетентного діалогу з читачем.

Суттєві зміни торкнулися проблемно-тематичного аспекту діяльності ЗМІ. Зняття всіляких обмежень на заборонені раніше теми, послаблення, а в низці випадків і відмова від ідеологічного контролю публікацій у місцевих виданнях сприяли тому, що тематична палітра цих видань стала свіжішою, розкутішою, максимально наближеною до життєвої правди. Поступово зникали з перших шпальт організовані відгуки трудящих про «одностайне схвалення» чи «засудження». У практику друкованих органів входить публікація листів читачів, позиція яких може не збігатися з позицією редакції.

Таким чином, ішлося про початок реального сповідування принципу плюралізму думок, прагнення дотримуватись культури дискусій. Водночас проглядалися в цьому процесі й негативні аспекти. Передусім, зримішою ставала поспішність висновків журналістів, огульний характер критики, неперевіреність оприлюднених фактів, публікації так званих викривальних, сенсаційних матеріалів. Як ніколи низькою стала дієвість журналістських виступів. На газетних шпальтах помітно зменшувалося кількість листів читачів за рахунок збільшення кількості матеріалів штатних працівників редакції.

Нині в Україні не збереглося жодної центральної газети, заснованої після 1917 р.

Одиничними з тієї епохи залишаються *обласні газети*.

Зазвичай органи обласної влади, які поставали після заборони компартії (обладміністрації та облради), перереєстрували в новому статусі старі газети, прибираючи з них заполітизовані назви *радянський, соціалістичний, комуністичний*. Скажімо, «Радянська Житомирщина» стала «Житомирщиною», «Радянська Буковина» — «Буковиною», а «Радянське Поділля» — «Подільськими Вістями». Першою порушила цю традицію київська обласна влада. 2012 р. новопризначене центром керівництво краю вирішило відмовитися від своєї ж «Київської Правди», що була багатолітньою правонаступницею найстарішої в Україні обласної газети — «Пролетарської Правди». Витративши значні суми з обласного бюджету, влада з нуля створює нову крайову газету «Час Київщини» (*Облрада заснувала нову газету*, 2012). За іронією долі, вона проіснувала недовго — до зміни нового керівництва краю.

Процес зникнення мережі старої обласної періодики посилюється з початком широкої російсько-української війни 2022 року. Найбільш резонансна втрата останнього часу — припинення в грудні 2023 р. виходу газети «Житомирщина», заснованої ще 1919 року — відразу після звільнення краю від окупації російськими військами. Про причини закриття довідуємося з пояснення комерційного директора видання Богдана Лісовського:

Важкий фінансовий клімат, що спричинив значне зменшення кількості передплатників. Також на цю ситуацію вплинули й «драконівські» підвищення ціни за свої послуги та перебої зчасною доставкою періодики поштарями, підвищення друкарських послуг та ціни на газетний папір... Останнім часом у редакції працювало шість осіб, ще декілька людей перебували за кордоном. Колектив написав заяви на звільнення, майно буде все продане, кошти будуть розподілені за борг із зарплати перед усіма працівниками. (Мельник, 2023)

Окреслені редактором Б. Лісовським причини закриття житомирської газети є типовими для всієї місцевої преси, й вони впливають із площини недосконалості українського законодавства щодо медіа й аж ніяк не зі світових тенденцій розвитку ЗМІ.

Чи не єдиною обласною газетою в Україні зі старою, ще радянською назвою, залишається чернівецький «Молодий Буковинець».

Цікаві тенденції спостерігаються в сегменті низової місцевої періодики, якою віддавна вважалася *районна преса*. Викликані вони передусім результатами адміністративної реформи в Україні, яка проводилася відповідно до постанови Верховної Ради України від 17 липня 2020 р.

Упровадження в дію рішень цього документа поставило на кін питання про подальше існування 490 районних газет, які досі були не-

обхідним атрибутом життям кожного району. Районів в Україні стало втричі менше (136), натомість утворилися нові адміністративні одиниці — територіальні громади, яких тепер налічується 1470.

Така реформа неминуче спонукала до формування нової системи місцевих ЗМІ. Несподіванкою в ній є те, що більшість старих районних газет продовжують виходити в світ. Одні — в статусі органів укрупнених районів, інші — в статусі органів нових громад. Розмаїтості цього сегмента додають мережеві інформаційні, а то й інформаційно-аналітичні портали новоутворених громад.

У час підготовки до написання цієї статті автор звернувся до редакторів кількох районних газет із різних областей України з запитальником про феномен живучості й витребуваності низової преси в Україні. Найбільш детально й переконливо відповіла на ті запитання редакторка «Вісника Сквирщини» (Київська область) Катерина Бондарчук. Району цього вже не існує на карті Київщини, але газета продовжує виходити в світ.

Коротко про цей феномен можна розповісти так. Газета цього району заснована 1930 р. з типовим для всієї партійно-радянської преси гаслом «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». З набуттям української незалежності маленький редакційний колектив в основу своєї програми взяв промовисте Франкове «Нам пора для України жити!»

Про стале зацікавлення місцевого населення в своїй «районці», про безумовний пріоритет у глибинці друкованого слова пані Катерина висловилася так:

Мешканці села зберегли потребу читати місцеву газету. Це можливість спожити й осмислити поданий фактаж та зміст загалом, залишити собі зшиток на згадку, зберегти як реліквію для нащадків. Помиляються ті, хто каже, що газета — одноденна річ. Вона фіксує й закріплює в сходинок історії цінне — глибинний пласт життєвих підвалин рідного краю. Саме тої місцини, яка чи не для кожного містить живильний нектар становлення та зміцнення особистості, є дотичною до формування характеру, скріплення у сувій тепла краплиночки добра, любові, сонця, поваги до свого найдорожчого: громади, села, міста, вулиці, трудового колективу, бізнес-компанії, громадської організації тощо. У всьому цьому налаштовується просте — зміст спілкування, вміння підтримати й допомогти, стати партнером, а головне — зафіксувати ці почуття на шпальтах місцевого тижневика. (Бондарчук, б.д.)

З інформації редакторки районної газети стає зрозумілим, що найбільшим гальмом для життєдіяльності місцевої преси стала державна «Укрпошта»: вартість її послуг за доставку та передплату є економічно необґрунтованою й невмотивованою. Лише квитанція за

оформлення передплати коштує там 15, ще 45 гривень з примірка мало витратитися на доставку.

Ця редакція чи не першою в області відмовилася від справді драконівських послуг пошти. Передплату на газету організували самотужки — через десять старостинських округів. Туди доправляють віддруковані примірники «Новою поштою», що виявилось значно дешевше. Тісніше стали спілкувалися з керівниками промислових, переробних, аграрних підприємств, закладів соціального захисту, культури, охорони здоров'я, освіти, фермерами, представниками громадських організацій, інших структур. Там місцевих газетярів зрозуміли, підтримали. Наклад, навіть дещо наростили — 1100 примірників, тоді як у грудні він становив 800 примірників. Собівартість одного примірка на місяць замість прогнозованих 60 грн вдалося знизити майже вдвічі — до 34 грн.

Щоб не застрягнути в борговій ямі та не «поховати» газету, до мінімуму скоротили редакційний штат — до двох осіб. Редактор виконує обов'язки журналіста, фотокора, коректора, бере на себе й інші навантаження; верстальниця за сумісництвом — бухгалтер.

Що з проблематикою?

На першій і другій шпальтах під рубрикою «Незагойна втрата» — замальовки та есеї про полеглих Героїв — земляків-захисників, повідомлення про підтримку Збройних Сил України, про волонтерську діяльність. Ця проблематика переформатується після війни в книжкове видання. Провідна тема — національно-патріотичне виховання молоді, мужніх українців, які віддані справі порятунку держави в нерівному двобої з нападником, новини з повсякденного життя громад.

Подібну ситуацію може описати й будь-який інший редактор типової районної газети української глибинки.

Однозначним є те, що правити бал на інформаційному полі поступово стають мережеві видання. Фактично їм вдалося відтіснити на друге місце телебачення. А воно в останнє десятиліття стало утримувало в цім сегменті першість.

Поза берегами цієї статті залишається два аспекти розвитку сучасної журналістики, аналіз яких виводитиме також на певні її тенденції. Це поняття «нові медіа», що вводить нас у світ конвергентної журналістики (про її сутність на початку статті було обумовлено), та цікаві й неоднозначні тенденції редакційно-творчого характеру. Однак межі статті не дають можливості викласти таку проблематику в повному обсязі. Автор має намір повернутися до аналізу цієї проблематики незабаром.

Висновки

1. Суцільна цифровізація стрімко вивела журналістику на якісно вищий рівень її розвитку й спонукала до кардинальних змін у технології виготовлення журналістського продукту. На очах одного покоління відбувся перехід складного процесу втілення творчого задуму з паперового рукопису в заданий редакцією відповідний цифровий формат.

Водночас із низкою переваг нових технологій не можна обминути й таку ж низку породжених цим явищем серйозних викликів, до яких новітня журналістика виявилася не готовою. Йдеться про труднощі ідентифікації фальшивих новин, виявлення плагіатора чи автор-брехуна, підробку та клонування сайтів, внесення в контент змін, до яких автор чи редакція не були причетними. Також про розробку правових механізмів щодо відповідальності порушників стандартів журналістики.

2. В еволюції функцій української журналістики простежуються тенденції до рішучого розриву зі зловісною спадщиною тоталітарної епохи з її обмеженою ідеологічними постулатами триединою функцією — всього лиш як агітатора, пропагандиста, організатора. У цьому складному процесі відбувається перевтілення й інших завдань: функція формування громадської поступово набуває обрисів сміливого вираження такої думки; функція соціальної критики (функція сторожового пса — образна назва, що вже прижилася в науковому побутуванні) все більше тяжіє до прагнення журналістів рішучіше оприлюднювати факти про системні зловживання чи порушення закону в масштабах, що завдають шкоди суспільству. Свідчення цьому — помітне збільшення резонансних журналістських розслідувань.

Щодо першості обґрунтування функції сторожового пса у світовому журналістикознавстві, то є потреба ствердити цю тезу в контексті постаті видатного українського журналіста й редактора Івана Франка. Спроби відмосковити інформаційне поле бездержавних українців, спонукати їх «з почуття собачого обов'язку» працювати заради відродження нації Франко зробив ще 1897 р., задовго до того, коли німецькі і швейцарські дослідники науково обґрунтували цю функцію.

3. Початок масштабних змін щодо переформатування структури системи українських медіа припали на межу 10 — 20-х років нового тисячоліття. Реальні, а не декларативні кроки щодо декомунізації й деолігархізації національного інформаційного простору були спонукані вимогами Ради Європи привести українську законодавчу базу у відповідність із європейською. Три засадничі закони стосувалися буття медіа — усупільнення телерадіопростору, роздержавлення ЗМІ та, власне, статусу медіа.

Остаточно покінчено зі спадком радянського минулого — тотальним контролем за діяльністю ЗМІ з боку держави, яка упродовж десятиліть виконувала роль своєрідного послідовника колись безроздільно правлячої комуністично-більшовицької партії.

У сегменті змін газетно-журнальної журналістики можна констатувати завершення уніфікованої моделі комуністично-більшовицької структури преси за територіально-адміністративною вертикаллю: республіканська — обласна — районна — багатотиражна (з її видами: заводська, машинно-тракторних станцій, вузівська, колгоспна) — стінна преса. Розмаїтості цього сегмента додають активно створювані мережеві інформаційні портали низових адміністративних одиниць — територіальних громад.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Аблицов, В. (2018). Боротьба за українські ЗМІ загострюється. *Український інформаційний простір*, 2, 238–245.
- Барковська, Ю. (2019). Реформування друкованих ЗМІ: перші результати та перспективи. *Український інформаційний простір*, 1(3), 232–246. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.3.2019.171379>
- Бондарчук, К. (б.д.). *Про газету «Вісник Сквирщини»* (Папка Листування з журналістами. Україна), Архів М. Тимошика.
- Верховна Рада України. (2014, 17 квітня). *Про суспільні медіа України* (Закон № 1227–VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/en/1227-18?lang=uk>
- Верховна Рада України. (2015, 24 грудня). *Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації* (Закон № 917–VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-19/ed20151224#Text>
- Верховна Рада України. (2020, 17 липня). *Про утворення та ліквідацію районів* (Постанова № 807–IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/807-20>
- Верховна Рада України. (2022, 13 грудня). *Про медіа* (Закон № 2849–IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2849-20#top>
- Вимоги Єврокомісії щодо медіа: в ОП заявили, що не бачать підстав закривати телемарафон. (2023, 10 листопада). Espresso.tv. <https://espresso.tv/vimogi-evrokomisii-shchodo-media-v-op-zayavili-shcho-ne-bachat-pidstav-zakrivati-telemarafon>
- Всесвітній індекс свободи преси 2023 року: загроза індустрії симулякрів. (2023, 3 травня). Детектор медіа. <https://detector.media/infospace/article/210803/2023-05-03-vsivsitniy-indeks-svobody-presy-2023-roku-zagroza-industrii-symulyakriv/>
- Голубов, О. (2021, 20 квітня). *Індекс свободи преси: Україна опустилася на одну позицію*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/indeks-svobody-presy-ukraina-opustylasia-na-odnu-pozytsiiu/a-57259826>
- Данькова, Н. (2022, 28 травня). *Як виживають газети і журнали під час війни. Сім історій із різних кінців України*. Детектор медіа. <https://detector.media/rinok/article/199558/2022-05-28-yak-vyzhyvayutgazety-i-zhurnaly-pid-chas-viyny-sim-istoriy-iz-riznykh-kintsiv-ukrainy/>
- Довіра до телемарафону «Єдині новини» знизилася з 69% до 43%, — опитування КМІС. (2023, 28 грудня). Espresso.tv. <https://espresso.tv/dovira-do-telemarafonu-edini-novini-novini-znizilasya-z-69-do-43-opituvannya-kmis>
- Дорофейчук, І. (2021, 15 червня). *Закликаємо зберегти місцеві ТРК як надійні джерела інформації*, — НСЖУ. Українські новини. <https://ukranews.com/ua/news/782412-regionalni-trk-potrebuyut-negajnego-reaguvannya-z-boku-mediaregulyator>

- Житарюк, М. (2018). *Теорії та моделі масової інформації*. Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Левченко, А. (2024, 30 січня). *Справа не в Залужному. Коли політика чи особисті амбіції стають поперек дороги армії — бути біди*. Zaxid-Net. https://zaxid.net/sprava_ne_v_zaluzhnomu_n1579070
- Лозовенко, Т. (2023, 23 жовтня). *Українським ЗМІ довіряють близько половини українців — опитування*. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/26/7425820/>
- Мельник, Р. (2023, 29 грудня). *Найстаріша газета Житомирщини припиняє роботу*. Детектор медіа. <https://detector.media/rinok/article/221195/2023-12-29-naystarisha-gazeta-zhytomyrshchynu-prupnyuaie-robotu/>
- Михайлин, І. (2019). *Основи журналістики*. Центр учбової літератури.
- Москаленко, А. (1998). *Теорія журналістики*. Експрес-Об'ява.
- Наливайко, О. (2019). Україна позбулася тотального контролю діяльності преси з боку держави. *Український інформаційний простір*, 1(3), 12–18. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.3.2019.171330>
- Николенко, О. (2020, 6 червня). *5 найгучніших журналістських розслідувань України*. Суспільне. <https://suspilne.media/38952-5-najgucnisih-zurnalistskih-rozsliduvan-ukraini/>
- Облрада заснувала нову газету — «Час Київщини» — й дала їй нове приміщення*. (2012, 7 серпня). Громада Приріпіння. <https://kotsubynske.com.ua/2012/08/07/oblrada-zasnuvala-novu-hazetu-chas-kyjivschynu-j-dala-jij-nove-prymischennja/>
- Погорелов, О. (2022, 24 червня). *Війна та місцеві медіа: три важливі зміни*. Детектор медіа. <https://detector.media/blogs/article/200428/2022-06-24-viyna-ta-mistsevi-media-try-vazhlyvi-zminy/>
- Потятиник, Б. (1991). До питання функціонування «тоталітарної журналістики». В А. З. Москаленко & О. Ф. Коновець (Ред.), *Українська журналістика '90* [Матеріали конференції] (с. 51–54). Київський університет імені Т. Г. Шевченка.
- Потятиник, Б. (1992). *Тоталітарна журналістика*. Львівський державний університет.
- Президент України. (2021, 2 лютого). *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»* (Указ № 43/2021). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/2021#Text>
- Пущенко, П. (2024, 8 лютого). *Українське радіо скоротило час мовлення на Чернівщині*. Інститут масової інформації. <https://imi.org.ua/news/ukrayinske-radio-skorotylo-chas-movlennya-na-chernigivshhyni-i59061>
- Савенко, О. (2023). Закон України «Про медіа»: історія ухвалення, позитиви, недоліки, перестороги. *Український інформаційний простір*, 2(12), 55–70. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(12\).2023.291165](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(12).2023.291165)
- Сорока, М. (Упоряд.). (2009). *В об'єктиві часу: київські журналісти про колег, свою професію, творчі будні редакційних колективів, спілчанське життя*. ЕксОб.
- Тимошик, М. (2021a). Від головного редактора. *Український інформаційний простір*, 1(7), 7–9. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233735](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233735)
- Тимошик, М. (2021b). Від головного редактора. *Український інформаційний простір*, 2(8), 7–10. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(8\).2021.245784](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(8).2021.245784)
- Тимошик, М. (2022). Від головного редактора. *Український інформаційний простір*, 1(9), 7–10. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(9\).2022.257054](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(9).2022.257054)
- Тимошик, М. С., Дацюк, Г. І., & Таран, К. П. (2008). *Історія одного журналістського курсу: в мемуарах, щоденниках, інтерв'ю, замальовках, записках, есеях, документах, світлинах*. Наша культура і наука.
- Франко, І. (1955). Дещо про самого себе. В П. С. Козланюк & Д. Д. Копиця (Ред.), *Твори: Т. 1. Автобіографічні матеріали. Оповідання* (с. 25–29). Держлітвидав України.

- Франко, І. (б.д.). *Сідоглавному*. KnigoGo. Взято 3 лютого, 2024 року з <https://knigogo.com.ua/knigi/sidoglavomu/>
- Чепурний, В. (2024, 8 лютого). *Заткнуте обласне радіо*. Pravda. <https://pravda.cn.ua/zatknyte-oblasne-radio/>
- Чернецька, С. (2022, 13 вересня). *Отар Довженко: Усі ЗМІ, які доживуть до кінця 2022 року, заслуговують на медаль*. Детектор медіа. <https://go.detektor.media/otar-dovzhenko-usi-zmi-yaki-dozhivut-dokintsya-2022-roku-zaslugovuyut-na-medal/>
- Чиж, І. (2020). Гарантування національної інформаційної безпеки — в небезпеці. *Український інформаційний простір*, 1(5), 268–278. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(5\).2020.206139](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(5).2020.206139)
- Чого навчають на курсах медіаграмотності студентів США?* (К. Толокольнікова, пер.). (2017, 1 грудня). Детектор медіа. <https://ms.detektor.media/mediaosvita/post/20129/2017-12-01-chogo-navchayut-na-kursakh-mediagramotnosti-studentiv-ssha/>
- Яржемська, В. (2023). Особливості діяльності ЗМІ Хмельницького краю в час війни росії проти України. *Український інформаційний простір*, 2(12), 135–148. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(12\).2023.291174](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(12).2023.291174)
- Agnès, Y. (2008). *Manuel de journalisme*. La Découverte.
- McNair, B. (1994). *News and Journalism in the UK*. Routledge.
- Edelstein, S. (1997). *1,818 ways to write better & get published*. Writers Digest.
- Ostini, G. (n.d.). *Truth and power: 7 examples of superb watchdog journalism*. Shorthand. <https://shorthand.com/the-craft/watchdog-journalism-examples/index.html>
- Schmidt, J., & Pellegrini, T. (2009). Das Social Semantic Web aus kommunikationssoziologischer Perspektive. In A. Blumauer & T. Pellegrini (Eds.), *The social semantic web: Web 2.0 — Was nun?* (pp. 453–468). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-540-72216-8_22
- Ściślak, J. (2007). *Jak zostać dziennikarzem*. Astrum.
- Smith, A., & Higgins, M. (2013). *The language of journalism: A multi-genre perspective*. Bloomsbury.

REFERENCES

- Ablitsov, V. (2018). Borotba za ukraïnski ZMI zahostriuietsia [Struggle for Ukrainian mass media is becoming more aggravated]. *Ukrainian Information Space*, 2, 238–245. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.2.2018.152096> [in Ukrainian].
- Agnès, Y. (2008). *Manuel de journalisme* [Journalism Handbook]. La Découverte [in French].
- Barkovska, Yu. (2019). Reformuvannia drukovanykh ZMI: Pershi rezultaty ta perspektyvy [Print media reforming: First results and perspectives]. *Ukrainian Information Space*, 1(3), 232–246. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.3.2019.171379> [in Ukrainian].
- Bondarchuk, K. (n.d.). *Pro hazetu "Visnyk Skvyrshchyny"* [About the newspaper "Visnyk Skvyrshchyny"] (Folder Correspondence with journalists. Ukraine), Archive of M. Tymoshyk [in Ukrainian].
- Chepurnyi, V. (2024, February 8). *Zatknyte oblasne radio* [Closed regional radio]. Pravda. <https://pravda.cn.ua/zatknyte-oblasne-radio/> [in Ukrainian].
- Chernetska, S. (2022, September 13). *Otar Dovzhenko: Usi ZMI, yaki dozhyvut do kintsia 2022 roku, zasluhovuiut na medal* [Otar Dovzhenko: All mass media that survive until the end of 2022 deserve a medal]. Detektor Media. <https://go.detektor.media/otar-dovzhenko-usi-zmi-yaki-dozhivut-dokintsya-2022-roku-zaslugovuyut-na-medal/> [in Ukrainian].
- Choho navchaiut na kursakh mediahramotnosti studentiv SSHA?* [What do US students learn in media literacy courses?] (K. Tolokolnikova, Trans.). (2017, December 1). Detektor Media. <https://ms.detektor.media/mediaosvita/post/20129/2017-12-01-chogo-navchayut-na-kursakh-mediagramotnosti-studentiv-ssha/> [in Ukrainian].

- Chyzh, I. (2020). Harantuvannia natsionalnoi informatsiinoi bezpeky — v nebezpetsi [Guarantee of national information security is in danger]. *Ukrainian Information Space*, 1(5), 268–278. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(5\).2020.206139](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(5).2020.206139) [in Ukrainian].
- Dankova, N. (2022, May 28). *Yak vyzhyvaiut hazety i zhurnaly pid chas viiny. Sim istorii iz riznykh kintsiv Ukrainy* [How newspapers and magazines survive during the war]. Detektor Media. <https://detector.media/rinok/article/199558/2022-05-28-yak-vyzhyvayutgazety-i-zhurnaly-pid-chas-viiny-sim-istoriy-iz-riznykh-kintsiv-ukrainy/> [in Ukrainian].
- Dorofeichuk, I. (2021, June 15). *Zaklykaiemo zberehty mistsevi TRK yak nadiini dzherala informatsii, — NSZHU* [We urge you to keep local TRCs as reliable sources of information, — NSZHU]. Ukrainian News. <https://ukranews.com/ua/news/782412-regionalni-trk-potrebuyut-negajnego-reaguvannya-z-boku-mediaregulyator> [in Ukrainian].
- Dovira do telemarafonu "Iedyni novyny" znyzylasia z 69% do 43%, — opytuvannia KMIS [Confidence in the telethon "Edyni Novyny" has decreased from 69% to 43%, according to the KMIS survey]. (2023, December 28). Espresso.tv. <https://espresso.tv/dovira-do-telemarafonu-edyni-noviny-znizylasya-z-69-do-43-opituvannya-kmis> [in Ukrainian].
- Edelstein, S. (1997). *1,818 ways to write better & get published*. Writers Digest [in English].
- Franko, I. (1955). Deshcho pro samohe sebe [Something about myself]. In P. S. Kozlaniuk & D. D. Kopytsia (Eds.), *Tvory: T. 1. Avtobiohrafichni materialy. Opovidannia* [Works: Vol. 1. Autobiographical materials. Stories] (pp. 25–29). Derzhlitvydav Ukrainy [in Ukrainian].
- Franko, I. (n.d.). *Sidohlavomu* [Gray-haired]. KnigoGo. Retrieved February 3, 2024 from <https://knigogo.com.ua/knigi/sidoglavomu/> [in Ukrainian].
- Holubov, O. (2021, April 20). *Indeks svobody presy: Ukraina opustylasia na odnu pozytsiiu* [Index of freedom of the press: Ukraine fell by one position]. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/indeks-svobody-presy-ukraina-opustylasia-na-odnu-pozytsiiu/a-57259826> [in Ukrainian].
- Levchenko, A. (2024, January 30). *Sprava ne v Zaluzhnomu. Koly polityka chy osobysti ambitsii staiut poperek dorohy armii — buty bidi* [It's not about Zaluzhnyi. When politics or personal ambitions get in the way of the army, it's a disaster]. Zaxid-Net. https://zaxid.net/sprava_ne_v_zaluzhnomu_n1579070 [in Ukrainian].
- Lozovenko, T. (2023, October 23). *Ukrainskym ZMI doviraiut blyzko polovyny ukraintsiv — opytuvannia* [About half of Ukrainians trust Ukrainian mass media — survey]. Ukrainska Pravda. <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/26/7425820/> [in Ukrainian].
- McNair, B. (1994). *News and Journalism in the UK*. Routledge [in English].
- Melyk, R. (2023, December 29). *Naistarisha hazeta Zhytomyrshchyny prypyniaie robotu* [The oldest newspaper of Zhytomyr Oblast stops working]. Detektor Media. <https://detector.media/rinok/article/221195/2023-12-29-naystarisha-gazeta-zhytomyrshchyny-prypyniaie-robotu/> [in Ukrainian].
- Moskalenko, A. (1998). *Teoriia zhurnalistyky* [Theory of journalism]. Ekspres-Obiava [in Ukrainian].
- Mykhailyn, I. (2019). *Osnovy zhurnalistyky* [Basics of journalism]. Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Nalyvaiko, O. (2019). *Ukraina pozbulasia totalnoho kontroliu diialnosti presy z boku derzhavy* [Ukraine got rid of total state control on press activity]. *Ukrainian Information Space*, 1(3), 12–18. <https://doi.org/10.31866/2616-7948.3.2019.171330> [in Ukrainian].
- Nykolenko, O. (2020, June 6). *5 naihuchnishykh zhurnalistykykh rozsliduvan Ukrainy* [5 of the loudest journalistic investigations in Ukraine]. Suspilne. <https://suspilne.media/38952-5-najgucnisih-zurnalistykykh-rozsliduvan-ukraini/> [in Ukrainian].

- Oblrada zasnuvala novu hazetu — "Chas Kyivshchyny" — y dala yii nove prymishchennia* [The Regional Council founded a new newspaper — "Chas Kyivshchyny" — and gave it new premises]. (2012, August 7). Hromada Pryirpinnia. <https://kotsubynske.com.ua/2012/08/07/oblrada-zasnuvala-novu-hazetu-chas-kyivshchyny-j-dala-jij-nove-prymischennja/> [in Ukrainian].
- Ostini, G. (n.d.). *Truth and power: 7 examples of superb watchdog journalism*. Shorthand. <https://shorthand.com/the-craft/watchdog-journalism-examples/index.html> [in English].
- Pohorielov, O. (2022, June 24). *Viina ta mistsevi media: Try vazhlyvi zminy* [War and local media: Three important changes]. Detektor Media. <https://detector.media/blogs/article/200428/2022-06-24-viina-ta-mistsevi-media-try-vazhlyvi-zminy/> [in Ukrainian].
- Potiatynyk, B. (1991). Do pyttannya funktsionuvannia "totalitarnoi zhurnalistyky" [Regarding the functioning of "totalitarian journalism"]. In A. Z. Moskalenko & O. F. Konovets (Eds.), *Ukrainska zhurnalistyka '90* [Ukrainian journalism '90] [Conference proceedings] (pp. 51–54). Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Potiatynyk, B. (1992). *Totalitarna zhurnalistyka* [Totalitarian journalism]. Lvivskiy derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
- President of Ukraine. (2021, February 2). *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 liutoho 2021 roku "Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)"* [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated February 2, 2021 "On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)"] (Decree No. 43/2021). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43/2021#Text> [in Ukrainian].
- Pushchenko, P. (2024, February 8). *Ukrainske radio skorotylo chas movlennia na Chernihivshchyni* [Ukrainian Radio has reduced its broadcasting time in Chernihiv oblast]. Institute of Mass Information. <https://imi.org.ua/news/ukrayinske-radio-skorotylo-chas-movlennia-na-chernigivshchyni-i59061> [in Ukrainian].
- Savenko, O. (2023). Zakon Ukrainy "Pro media": Istoriia ukhvalennia, pozytyvy, nedoliky, perestorohy [The Law of Ukraine "On media": The history of its adoption, positives, shortcomings, warnings]. *Ukrainian Information Space*, 2(12), 55–70. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(12\).2023.291165](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(12).2023.291165) [in Ukrainian].
- Schmidt, J., & Pellegrini, T. (2009). Das Social Semantic Web aus kommunikationssoziologischer Perspektive [The Social Semantic Web from a communication-sociological perspective]. In A. Blumauer & T. Pellegrini (Eds.), *The social semantic web: Web 2.0 — Was nun?* (pp. 453–468). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-540-72216-8_22 [in German].
- Ściślak, J. (2007). *Jak zostać dziennikarzem* [How to become a journalist]. Astrum [in Polish].
- Smith, A., & Higgins, M. (2013). *The language of journalism: A multi-genre perspective*. Bloomsbury [in English].
- Soroka, M. (Comp.). (2009). *V obiektyvi chasu: Kyivski zhurnalisty pro koleh, svoiu profesiiu, tvorchy budni redaktsiinykh kolektyviv, spilchanske zhyttia* [Through the lens of time: Kyiv journalists about their colleagues, their profession, the creative everyday life of the editorial teams, the life of Spilchan]. EksOb [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2021a). Vid holovnoho redaktora [The editor's-in-chief address]. *Ukrainian Information Space*, 1(7), 7–9. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(7\).2021.233735](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(7).2021.233735) [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2021b). Vid holovnoho redaktora [The editor's-in-chief address]. *Ukrainian Information Space*, 2(8), 7–10. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(8\).2021.245784](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(8).2021.245784) [in Ukrainian].

- Tymoshyk, M. (2022). Vid holovnoho redaktora [The editor's-in-chief address]. *Ukrainian Information Space*, 1(9), 7–10. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(9\).2022.257054](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(9).2022.257054) [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. S., Datsiuk, H. I., & Taran, K. P. (2008). *Istoriia odnogo zhurnalistskoho kursu: V memuarakh, shchodennykakh, intervii, zamalovkakh, zapyskakh, eseiahk, dokumentakh, svitlynakh* [The history of one journalism course: In memoirs, diaries, interviews, sketches, notes, essays, documents, photographs]. *Nasha kultura i nauka* [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2014, April 17). *Pro suspilni media Ukrainy* [On public television and radio broadcasting of Ukraine] (Law No. 1227–VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/en/1227-18?lang=uk> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2015, December 24). *Pro reformuvannia derzhavnykh i komunalnykh drukovanykh zasobiv masovoi informatsii* [On reforming state and communal printed media] (Law No. 917–VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-19/ed20151224#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2020, July 17). *Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv* [On the formation and liquidation of districts] (Resolution No. 807–IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/807-20> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022, December 13). *Pro media* [About media] (Law No. 2849–IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2849-20#top> [in Ukrainian].
- Vsesvitnii indeks svobody presy 2023 roku: Zahroza industrii symuliakriv [World Press Freedom Index 2023: The threat of the sham industry]. (2023, May 3). *Detektor Media*. <https://detector.media/infospace/article/210803/2023-05-03-vsesvitniy-indeks-svobody-presy-2023-roku-zagroza-industrii-symulyakriv/> [in Ukrainian].
- Vymohy Yevrokomisii shchodo media: V OP zaiavly, shcho ne bachat pidstav zakryvaty telemarafon [The requirements of the European Commission regarding the media: The OP stated that they see no reason to close the telethon]. (2023, November 10). *Espresso.tv*. <https://espresso.tv/vimogi-evrokomisii-shchodo-media-v-op-zayavili-shcho-ne-bachat-pidstav-zakrivati-telemarafon> [in Ukrainian].
- Yarzhemska, V. (2023). Osoblyvosti diialnosti ZMI Khmelnytskoho kraiu v chas viiny rosii proty Ukrainy [Peculiarities of the media activity in Khmelnytskyi region during the Russian war against Ukraine]. *Ukrainian Information Space*, 2(12), 135–148. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(12\).2023.291174](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(12).2023.291174) [in Ukrainian].
- Zhytariuk, M. (2018). *Teorii ta modeli masovoi informatsii* [Theories and models of mass information]. Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].